

Notitie t.b.v. rondetafelgesprek versterking weerbaarheid democratie

Josse de Voogd juni 2023

Geachte leden van de Tweede Kamer,

Veel dank voor uw uitnodiging voor het rondetafelgesprek. Helaas ben ik verhinderd. Graag deel ik wel een notitie.

- De **verkiezingsgeografie** van Nederland biedt een fascinerende blik op de vele groepen, plekken en politieke kleuren die onze samenleving rijk is. Tegelijk is het een **barometer** of thermometer van de Nederlandse samenleving en democratie.
- Daarbij komt een zorgelijk beeld naar voren. Maatschappelijk **onbehagen blijkt ongelijk verdeeld**. Naar klasse, opleiding, rijkdom, gezondheid en regio. Partijen die kiezers met zorgen representeren zijn vaak op dezelfde plekken groot.
- **Tevreden Nederland regeert**. De partijen die de optimistische kiezers vertegenwoordigen zitten doorgaans aan de knoppen. De andere helft van de samenleving wordt nauwelijks vertegenwoordigd. Er is geen gezonde roulatie. De verschillende posities van kiezers als het gaat om tevredenheid met het eigen leven en de ontwikkeling van de samenleving werden onder meer verbeeld door het Sociaal Cultureel Planbureau.¹
- In de **Atlas van Afgehaakt Nederland**² geschreven met René Cuperus, schetsen wij een tegenstelling tussen 'gevestigden en buitenstaanders'. Dit op basis van de genoemde (on)tevredenheid van kiezers en op basis van de mate van institutionalisering van partijen.
- Deze partijen verschillen natuurlijk sterk van elkaar; 'buitenstaanders' gaat van DENK tot PVV en SP tot FvD; divers, maar gezien demografie, uitdagingen voor deze kiezers en hun beperkte invloed zijn er zeker overeenkomsten. De **buitenstaanders niét bij elkaar optellen miskent de grootte** van het onbehagen en miskent hoe sterk het onbehagen zich concentreert bij groepen en op plekken.
- Niet stemmen en stemmen op buitenstaanders is ruimtelijk gecorreleerd met veel **achterstanden**. Deze relatie blijkt ook uit ander onderzoek. De meerwaarde van geografisch onderzoek is dat het licht schijnt op specifieke ruimtelijke patronen en op bijzonderheden.
- Zo tekent zich een '**burgerschapszone**' af die diagonaal door Nederland loopt, van zuidwest naar noordoost, waarin de opkomst hoog is en de gezondheid goed, ook in gebieden met een lager opleidings- en inkomensniveau. Daartegenover steken andere gebieden wat minder goed af, zoals het zuiden van Nederland, in het bijzonder West-Brabant, en de zogenoemde groeikernen zoals Almere. Naast opleiding en inkomen lijkt het sociale weefsel op een plek er toe te doen.
- **Gezondheid** lijkt de belangrijkste factor als we de kaarten naast elkaar leggen. Gezondheid pakt naast inkomen en opleiding ook de sociale structuur mee (b.v. de kerk als extra vangnet, minder eenzaamheid, verschillen in stress etc.), en gezondheidsperikelen doen het welzijn verminderen, leiden tot onbegrip en tot complexe gevechten met instanties en dus meer onbehagen. Hebben we naast een Diplomademocratie³ ook een Gezondheidsdemocratie?
- Zelf heb ik door gezondheidsperikelen het nodige meegemaakt op dit vlak. Ik zie mezelf als staande met een been in de gevestigde en een been in de buitenstaander wereld. De **afstand tussen die werelden is soms groot**. Er is weinig weet van elkaar en er wordt makkelijk geoordeeld.

---

¹ Burgersperspectieven 2018-4. SCP.

<https://www.scp.nl/publicaties/monitors/2018/12/28/burgerperspectieven-2018-4>

² Atlas van Afgehaakt Nederland. Josse de Voogd & René Cuperus <https://kennisopenbaarbestuur.nl/rapporten-publicaties/atlas-van-afgehaakt-nederland/>

³ Diplomademocratie. Mark Bovens & Anchrit Wille

- Zelf kamp ik met de ziekte me/cvs. Door de lastige aantoonbaarheid vallen patiënten vaak tussen **wal en schip** en krijgen geen steun. (Het zou goed zijn als de Kamer dit weer eens oppakt). Ziek zijn zonder uitkering bestaat gewoon in Nederland.
- Hoe slecht het vangnet er aan toe is wordt soms weinig gezien. De bijstand kan b.v. ook niet meer gezien worden als 'een **laatste vangnet**', daarvoor is deze te voorwaardelijk en te ingewikkeld met een te grote kans op fouten en (buitenproportionele) terugvorderingen.
- **Vereenvoudiging van het sociale stelsel is cruciaal**. Partijen in de Kamer zullen verschillen wat betreft welk niveau van sociale zekerheid wenselijk is, maar het zou goed zijn als alle partijen ter harte nemen dat het te ingewikkeld is geworden. Geen partij zou er blij mee moeten zijn als burgers hun rechten niet kunnen behalen, zij geruïneerd worden door een verkeerd vinkje, kapot gaan door fouten, verstrikt raken in bureaucratie, en regelingen niet begrijpen.
- De samenleving is veranderd en het stelsel is niet mee veranderd. Veel mensen werken als zzp-er of anderszins in **onzekere en wisselende werksituaties**. Dit is een enorm risico bij voorzieningen. Zowel toeslagen als kwijtschelding gemeentebelasting e.d. kunnen hier vaak niet goed mee overweg. Dit alles is ook een extra belemmering bij starten met werken vanuit een uitkering. Er ontstaat verder een precariaat van werkende armen. Deels ook bestaande uit arbeidsmigranten.
- Het leven aan de onderkant is simpelweg '**doodeng**' geworden⁴, mede door deze complexiteit en kans op fouten. Door veel mensen wordt de overheid niet als veilig beschouwd.⁵ Dat heeft directe gevolgen als het gaat om voorzieningen, maar ook indirecte. Het maakt uit of men een overheid en andere instellingen vertrouwd, van vaccineren tot het investeren in duurzaamheid. De onveiligheid helpt ook niet bij het voorkomen dat mensen in een grijs/zwart circuit belanden.
- De staat van o.a. het sociaal stelsel kan gezien worden als het spel Timber. Een toren bestaande uit rechthoekige blokjes waar er steeds een uitgetrokken wordt en bovenop gelegd. De toren groeit en wordt steeds **instabieler, tot deze implodeert**. Ons systeem is veel te ingewikkeld geworden en laat heel veel mensen in de kou. Het creëert haar eigen ongelijkheid. Sommigen zitten er nog warmpjes bij; ze hebben nog oude regelingen, of weten optimaal gebruik te maken van regelingen; anderen belanden op straat. Een partij met lef zou misschien wel hogere belastingen én minder royale voorzieningen voor moeten stellen. Maar dan wel voorzieningen die **betrouwbaar** zijn en die iedereen weten te bereiken. In ieder geval iedereen die het nodig heeft. Maar soms kan het beter zijn iets aan de hele samenleving toe te kennen, in combinatie met wat hogere belastingen. Dit om een bureaucratie met al haar valkuilen en tussen-wal-en-schip-situaties te voorkomen.
- Ons land maakt diverse **transities** mee. Klimaat, milieu, migratie, kunstmatige intelligentie, internationale ontwikkelingen. Er zijn ecologische grenzen en ook de rest van de wereld verdient een aandeel. Deze transities leiden tot winnaars en verliezers en kunnen leiden tot onbehagen en ontwrichting en afwijzing van ((afhankelijk van de eigen positie) wenselijke danwel noodzakelijke/onvermijdelijke) transities. Cruciaal is dat de samenleving tijdig wordt ingericht op dergelijke veranderingen. Dit vraagt goede voorzieningen om mensen op te vangen. Deze zijn niet op orde. Robuustheid is van belang, los van wat men verder van die transities vindt. Hou rekening met een sociale daling van o.a. de lagere middenklasse. Daar is ons land niet op ingericht. Die daling wordt gevoeld en daar zit een groot deel van het onbehagen. Alleen al erkenning van die daling kan de kloof wat verzachten.
- Durf **vernieuwed te denken**. B.v. over een basisinkomen. Dit creëert zekerheid, leidt tot robuustheid, voorkomt veel bureaucratie, dempt de armoedeval en voorkomt veel stress en

---

⁴ De Ongelooflijke Podcast. EO. Fragment op Radio 1.

<https://twitter.com/NPORadio1/status/1648378756334075927>

⁵ MUG Magazine aflevering 'Bang voor de overheid'. <https://www.mugmagazine.nl/mug-magazine-februari-2022/>

gezondheidsschade. Of denk aan het toestaan van (semi-)informele zelfbouwwijken ('krottenwijken'). Voor sommigen blijkt dat idee schokkend, maar we zijn al lang zo ver heen dat dat voor menigeen een oplossing is. Verkapte krottenwijken zijn er al lang in vakantieparken, zolders en schuurtjes. Je kunt niet de samenleving uitkleden en flexibiliseren zonder mensen de ruimte te geven daarbinnen op een flexibele wijze een weg te vinden om te overleven. Er groeit een **informele sector** zonder fatsoenlijk inkomen en zonder fatsoenlijke huisvesting. Willen we dit niet dan is het echt alle hens aan dek. Nu gebeurt de verslechtering in stilte en wordt ie vaak nog ontkend ook.

- Het beeld over de situatie in Nederland wat betreft inkomens en ongelijkheid is nogal eens te optimistisch en oppervlakkig. De **kwalitatieve achteruitgang** zit daar te weinig in verwerkt. Een 'veilige' uitkering of een uitkering waarin je wordt opgejaagd kunnen qua bedrag hetzelfde zijn, maar is een wereld van verschil qua levenskwaliteit. Hetzelfde geldt voor een verandering van een vaste baan van 9 tot 5 in een fabriek waar sociale samenhang heerst door een flexbaan op rare tijden in een afgelegen distributiecentrum. Dit in combinatie met hogere woonlasten, meer eigen bijdragen en minder aftrekposten.
- De oververtegenwoordiging van kansrijke gevestigden werkt onder meer door in een **beleidsuitruil die leidt tot progressief rechtse uitkomsten**. Dat wil zeggen, links krijgt haar zin op de culturele as, rechts op de economische. Dit mede door de invloed van goed georganiseerde lobby's (progressieve in de culturele hoek, rechtse in de economische). Resultaat: dividendbelasting er uit, vrouwenquota er in. Klimaatbeleid, maar dan subsidies voor de bovenkant en extra kosten voor de onderkant. De bevolking wil gemiddeld genomen een correctie precies de andere kant op. Economisch linkser en cultureel conservatiever.
- Een treffend voorbeeld van een uitkomst die als progressief rechts gezien zou kunnen worden en waarvoor geen steun in de samenleving is, is de **verengelsing van universiteiten**. Het gaat ten koste van de toegankelijkheid en vergroot de afstand met de samenleving. Er zijn weinig thema's waar de samenleving zo eensgezind over is als de wens tot minder Engels en meer Nederlands op de universiteit. Ook politieke partijen zijn gaandeweg in meerderheid kritisch geworden. Toch zijn universiteiten op volle vaart doorgedaan. Het geeft de indruk dat er geen grip meer is. Weersta hier de goed georganiseerde lobby's en vertegenwoordig de samenleving. Belangrijk is overigens ook te beseffen dat critici van verengelsing vaak weinig veiligheid (hebben) ervaren om zich te uiten.
- Een reflex op onbehagen is soms om meer de wijken in te gaan en mensen te betrekken. Mijn kritiek hierop is dat onbehagen vaak om grotere vragen gaat. Niet om het lokale afvalbeleid. Soms is een oplossing ook meer een kwestie van **gevestigde lobby's tegenspreken** dan buitenstaanders méér betrekken. Bovendien zijn buitenstaanders vaak te druk met overleven om mee te kunnen praten. Inspraak brengt zelden een representatieve groep bijeen. Belangrijk is vooral goed bestuur en (ervaren) **rechtvaardigheid**. Een AZC of windmolen in een buurt met buitenstaanders zal makkelijker geaccepteerd worden als de goed 'benetwerkte' wijk met gevestigden óók haar aandeel krijgt.⁶ Met alleen maar meer inspraak lukken dingen mogelijk nergens meer.
- De tegenstelling gevestigden en buitenstaanders is ook belangrijk om voor ogen te hebben als het gaat om **aandacht voor onbehagen**. Bij onderzoek hiernaar, debatten hierover, of media aandacht hiervoor, zijn het toch vaak weer de gevestigden die het gesprek voeren. Het gaat dan over '**die mensen**', als ware het een exotische diersoort. Als een van 'die mensen' ineens tussen zo'n gezelschap zit en zich wat ruwer uit, valt dat niet altijd even goed. De oververtegenwoordiging van gevestigden in het bestuderen van de buitenstaanders maakt dat problemen nogal eens worden onderschat en gebagatelliseerd. Soms lijkt er ook een angst te spelen om politieke tegenstanders ('populisten') in de kaart te spelen.

---

⁶ O.a. terugkomend in de serie Aangehaakt door Omroep WNL
https://www.npostart.nl/aangehaakt/POW_05594166

- Door gevestigden worden zaken vaak **ideologisch en normatief** bekeken. Te weinig wordt uitgegaan van verschillen in mogelijkheden en posities. Posities m.b.t. migratie worden b.v. vaak gemeten in de trant van of men cultureel tolerant is en dergelijke. Maar menigeen zal vooral kritisch en bezorgd zijn over migratie simpelweg omdat men ziet dat een overheid (voor hun positie) weinig meer voor elkaar krijgt en er spanningen ontstaan, vooral in de kwetsbaardere hoek van de samenleving. Dat is dus niet per se een negatievere houding ten opzichte van mensen met een migratiegrond zélf, maar wordt vaak wel zo geframed (en gemeten) door de gevestigden.
- Voorbeeld is de voorrang voor statushouders in de sociale woningbouw. Dit is een keiharde **herverdelingskwestie**; namelijk welke groep er moet plaatsmaken; maar er wordt een morele kwestie van gemaakt. Of je open staat voor vluchtelingen of niet. Terwijl je ook open kunt staan voor vluchtelingen, maar dan wel gehuisvest op plekken waar de bovenkant moet inschikken. Een op zich terechte oproep om te pleiten voor meer woningen is voor menigeen die moet overleven in het hier en nu geen bevredigend antwoord. Meer empathie is nodig. Als die voorrang b.v. plaatsvindt, benoem het dan als pijnlijk dilemma en dat je als overheid met de rug tegen de muur staat. Niet als iets om je mee op de borst te kloppen.
- Aandacht voor meer diversiteit en afspiegeling is er wel. Maar het gaat wat van hype naar hype. En is soms selectief en ideologisch en Randstedelijk⁷ ingekleurd, waarmee diversiteitsbeleid zichzelf tegenspreekt en andere groepen benadeelt. Over witte mannelijke achterstanden, vooral zichtbaar op het platteland, is nogal eens hoongelach. De sleutel blijft in handen van gevestigden, die vooral ánderen laten plaatsmaken. Het wordt een gevecht tussen verschillende groepen buitenstaanders om de gunst van de gevestigden in plaats van gezamenlijke emancipatie. De kunst is om het geluid van ondervertegenwoordigde groepen, vaak **buitenstaanders**, met al hun (soms tegenstrijdige) variëteit, meer duurzaam en permanent een plek te geven in machts-/beleids- & beeldvorming.
- Wat betreft het mogelijk verbieden van partijen en omroepen en het bestrijden van ‘nepnieuws’ en zogenoemde ‘wappies’: Zou men tot zoiets overgaan, dan is het des te meer van cruciaal belang zelf heel **zuiver** te zijn. Er moet dan een rotsvast vertrouwen zijn dat overheid, media, wetenschap het wel bij het rechte eind hebben. En dan is het dus cruciaal dat dat vertrouwen niet beschadigd raakt. Als mensen zaken mee maken of mee krijgen die niet kloppen, van het toeslagenschandaal tot de omgang met de ziekte me/cvs, is de kans groot dat het wantrouwen wordt ‘geëxtrapoleerd’: ‘wat klopt er dan nog meer niet?’ Dat wantrouwen raakt dan ook thema’s waarbij wantrouwen ongegrond is.
- De nadruk in mijn werk en mijn bijdrage ligt vooral op achterliggende omstandigheden die een voedingsbodem kunnen zijn voor onbehagen en indirect radicalisering. Dat betekent niet dat er ook actieve krachten kunnen bestaan die radicaliseren, en grenzen opzoeken en overschrijden, en soms groepen met onbehagen exploiteren. Hier is reeds de nodige aandacht voor. In mijn aanvullingen wil ik vooral kijken wat de **gevestigden** kunnen bijdragen aan het temperen van de spanningen en versterken van de weerbaarheid.

---

⁷ Voer debat over diversiteit minder slordig en zonder stedelijke bias. Josse de Voogd. ScienceGuide.
<https://www.scienceguide.nl/2019/02/voer-debat-over-diversiteit-minder-slordig-en-zonder-stedelijke-bias/>